

բարոյական կրթութիւնը, պարսական են վիճակաւոր Առաջնորդաց վերատեսչութեամբը եւ կարելի երեւցած միջոցներով մանրամասն կանոններ հաստատելու ուսմանց ընթացքին ու դպրատան ներքին բարեկարգութեանը համար, ու էջմիածնայ Սիւնհոգոսին առաջարկելու : Սիւնհոգոսը այն կանոնները քննելէն ու անոնց հաւնելէն ետեւ, կառաջարկէ թէ անոնք եւ թէ էջմիածնայ դպրատան համար դրած կանոնները 'ներքին գործոց Ոստիկանին' Կովկասեան եւ Անդրկովկասեան զաւառաց կուսակալին ձեռքովը : Հայոց հոգեւորական դպրատանց մէջ ուսանելի նիւթերուն կարգը պիտի ըլլան, բաց ի սովորական ուսմունքներէն ու այն գիտութիւններէն որ ամենահարկաւոր են եկեղեցական վիճակի համար, Ռուսաց լեզուն ու Ռուսաստանի Պատմութիւնն ու Աշխարհագրութիւնը :

ՃԺԵ.

Հոգեւորական դպրատունը որ վիճակին մէջ

որ կգտնուի, այն վիճակին ամեն եկեղեցիներուն ու վանքերուն մէջ սովորական կանոնով դրամաժողով կըլլայ անոր համար, եւ ժողովուած ստակները երեք ամիսը մէյմը կյուղարկուին այն տեղւոյն եպիսկոպոսական Ատեանին որ Դպրատանը հասցրէ : Անկէց ի գտն վանքերը աւելի փոյք մը ունենալով Հայաստանեայց եկեղեցւոյն օգտին՝ տարուէ տարի իրենց եկամուտներէն մասնաւոր գումարներ կ'հանեն որ իրենց վիճակին հոգեւորական Դպրատանը նպաստ ըլլայ :

ՃԺԶ.

Հոգեւորական Դպրատունները պարտական են ամեն տարի՝ մանրամասն հաշիւ տալու վիճակաւոր Առաջնորդին իրենց գործողութեանցը վրայնմանապէս իրենց եկամտից ու ծախուց եւ մնացած գումարներուն վրայ տեղեկութիւն :

(Նարայարութիւնը յաջորդ թերթով) :

ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ ՎԵՐԱԴԱՐՁԻ ԵՐԻՅ ՎԱՐԴԱՊԵՏԱՅ.

(Նարայարութիւն, Տես Հ. Գ. Էջ 250) :

Ե.

Այն զգացմանց մէջ էինք անա երբոր տպագրեցինք Մուրատեան վարժարանին վերջին դիպուածներուն պատմութեանը 222 երեսին մէջ այս խօսքերս թէ « Ուղղափառ հայ վարդապետ » ներ եմք մեք՝ Հռովմայ սուրբ ընդհանրական եւ առաքելական եկեղեցւոյն վարդապետութեանը հետեւող ի հաւատոյս, եւ նոյնպէս պիտի ըլլամք մինչեւ ի մահ Աստուծոյ շնորհիւ : » Յայտնի բան է թէ այն խօսքին մէջ ի հաւատոյս ըսելով՝ մեր միտքն է հաւատոյ կախան մատուցող միայն հասկնալ, եւ ոչ երբեք այն անիրաւ եւ անտեղի նորաձեւութիւնները որ Հռովմայ արծառնայն նպատակող աստուածաբանները կուզեն իրեն հաւատոյ մատուցող ընդունել տալ տգիտաց, ինչպէս են Պապին գերագոյն իրաւասութիւնը ի վերայ ամենայն եկեղեցեաց՝ իրեն մի միայն փոխանորդ Քրիստոսի, անոր անսխալութիւնը, ընդհանուր ժողովէ մը աւելի մեծ իշխանութիւն ունիմ ըսելը, որ եւ իցէ աստուածաբանական անորոշ խրնդիր կամ կարծիք՝ իր անձնական հեղինակութեամբը կամ թէ մասնական ժողովով իրեն մասն հաւատոյ հաստատելը, եւ անոր դեմ խօսողները հերետիկոս կամ հերձուածող են ըսելով դատապարտելը, եւ այլն եւ այլն : Սակայն կիսատեղեկութիւն որ ամենայն կերպով իրաւունք ունենին այն համազգիք որ կարծես թէ մտքերնին զրբը էին որ մեք իբր թէ արդէն դարձեր մտեր եմք նորէն Հայաստանեայց եկեղեցւոյ առաջնորդաց իշխանութեան տակը. իսկ եւ տեսնելով թէ այն մեր դատաւորութիւնը ուրիշ պայտակար վարդապետաց դատաւորներէն տարբերութիւն մը չունի՝ զայրակցելը ու վշտացելը էին : Այն միջոցին համար սխալ էր կարծիքնին. բայց եւ հարկ չհամարեցանք

պատասխան մը հրատարակել իրենց մեղադրութեանը դէմ : Իսկ հիմա որ փոխուեցաւ վիճակնիս, պարտք կհամարիմ մեզ քիչ մը աւելի բացատրել՝ թէ ինչու համար կամ ինչ մտքով Հռովմայ անունը մէջ բերինք հոն, եւ թէ հաւատոյ կախան մատուցող ըսելով ինչ կհասկընամք հոս :

2.

Այն յայտարարութիւնը զրած ատեննիս ինչ վիճակի մէջ էինք մեք. — Ամբաստանութիւն չկար որ չընեն վրանիս անունը որ իրենց անշուր գործողութիւնը արդարացնելու կարօտ էին՝ մեր վրայ մեծամեծ յանցանքներ շփելով. այսինքն անհնազանդութիւն, ապստամբութիւն, անհաւատարմութիւն, լանդզմութիւն, խռովարարութիւն եւ այլն եւ այլն : Բայց որովհետեւ եկեղեցական անձինք էինք՝ Գաղղիոյ պէս կաթոլիկ երկրի մը մէջ մինչեւ այն օրերը կարողիկճանչցուած, ուստի եւ իրեն բովանդակութիւն այն ամենայն ամբաստանութեանց այս խօսքը հաներ էին մեր վրայ որ իբր թէ մեք հաւատոյ վարդապետութեան մէջ ալ կասկածելի եմք, անտարբերեայ եմք, ճոր աղանդ մը հնարելու ետեւէ եմք, անով հռովմական իշխանաւորաց եւ Փարիզոյ Գերապատիւ արքեպիսկոպոսին ոչ միայն պաշտպանութեանը արժանի չեմք, այլ եւ ոչ գրութեանն ու կարեկցութեանը. պէտք է որ քշուինք հալածուինք Փարիզէն, եւ երէ կարելի է բոլոր Գաղղիայէն, նաեւ աշխարհիս երեսին : Դարձեալ եւ հռովմական ծնողք որ իրենց զուկներուն դատաւարակութիւնը մեզ յանձնել էին տարիներով, կատարեալ վրտաճութեամբ, այս ամբաստանութեանց վրայ ուրիշ ամեն բանէ աւելի զայրակցելով՝ կերպով մը իրաւունք կուտային զմեզ բարբարոցներուն :

Է.

Այնպիսի պարագաներու մէջ, եւ քանի որ դեռ հռովմական առաջնորդներու լուծի բօրվելու որոշ դիտարարութիւնը բունէն ինք, *Հռովմայ* եկեղեցւոյն անուանը տակ զէր առ ժամանակ մի պատասպարութիւնը հարկաւոր սեպեցինք՝ զրեք նոյն իմաստով որով երբեմն եւ սուրբ Պօղոս իր կեանքը վերցրնելու ուզող բշխմաններուն դէմ բողոքեր էր քէ *Հռովմայեցի եւ*, ուրիշ անգամ մըն ալ աղաղակներ էր քէ *Փարիսեցի եւ*, եւ այնպէս անոնց անխնայ բռնութիւններէն առ ժամն ազատներ էր: Թերեւս ասելուդ է բնութիւն քէ Առաքելոյն խօսքին մէջ ոչ ստուրբիւն կար եւ ոչ կեղծաւորութիւն. քան լիցի. վասն զի իրացնէ ալ *յառ քաղաքական իրաւանց* Հռովմայեցի գրութեւ էր, եւ *յառ նախանշաշուրքեան մոխիսական օրինակ*՝ Փարիսեցի: Զարմանք չէ ուրեմն քէ որ մեք ալ *հռովմական* հայ ըլլալնիս մէջ բերինք՝ ամեն բանէ առաջ այս ցուցնելու մտքով քէ մեք նոր աղանդ մը հնարել ուզող մարդիկ չեմք՝ եւ քէ փողոքական (*փողոքեալ*) անունը՝ որ սկսել էին ոմանք զենչ մեր վրայ նաեւ ի Պօլսի՝ չեմք բնդունիր ամենեւին, այլ եմք վարդապետք եւ որդիք *Միայնոյ, Սուրբ, Սարգիսիկ եւ Առաքելական* եկեղեցւոյ:

Բայց որպէսզի չկարծուի քէ նորադանդից շատերուն պէս՝ մեք ալ մտացածին եկեղեցւոյ մը կը յարմարցնեմք այդ մակղիւրները, *Հռովմայ* անունը յառաջ բերինք՝ քանի որ հարկ եւ խոհեմութիւն չէինք համարել անոր տեղը *Հայաստանեայց* եկեղեցւոյ անունը տալով՝ մեր բշխմանց կիրքը զայրացնել, եւ անոնց ըրած զրպարտութիւններուն մեր բերնովը ոյժ տալ:

Մտքերնիս ալ դրած էինք քէ ասոր վրայ շատ չեն զայրակղիր մեր համակրօն եղբայրները. վասն զի գիտէինք քէ ոչ երբեք ժխտել են նաեւ իրենք քէ *Հռովմայ* եկեղեցին ալ արժանի է ամենայն մեծարանաց՝ որպէս եւ իրենց սեպակական *Հայաստանեայց* սուրբ եկեղեցին: Ասով մեք ալ պիտի չմեղադրուէինք խօսք հասկըցող ու արդարաւոր անձանցմէ՝ քէ ինչեւ համար *Հռովմայ եկեղեցւոյն վարդապետութեանը հետեւողք եւ* ի *հաւատոյս* բնութեմք՝ վերոյիշեալ պարագաներուն մէջ գտնուելով:

Ը.

Յիշեցինք վերը նաեւ այս հարկաւոր գիտելիքը քէ ի *հաւատոյս*, այսինքն *հաւատոյ քաներուն* մէջ բնութիւն քրիստոնեական ուղղափառ հաւատոյ *եական մատուցը միայն* կ'նստակնայինք եւ կ'նստակնամք, եւ ոչ երբ աստուածաբանական մօր ու բարակ խնդիրները, եկեղեցական բարեկարգութեան զանազան ճիւղերը, արարողութիւնները, ծեսերը, սովորութիւնները եւ այլն, որ հաւատոյ իսկութեանը ամենեւին վնաս մը չեն ըներ՝ որչափ ալ տարբեր տարբեր ըլլան իրարմէ՝ ըստ աւանդութեանց զանազան ազգաց եւ եկեղեցեաց ուղղափառ քրիստոնէից: Իսկ *եական մատուցը հաւատոյ* բնութիւն կ'նստակնամք, — ինչպէս որ պէտք է հասկնալ նաեւ ամենայն հաւատացեալ քրիստոնեայ, — իրկիական հանգանակը, այսինքն *Հաւատամքը*, եւ այն ամենայն բացատրութիւնները որ տրուած են անոր, *հասարակաց շնորհակց* սուրբ եւ տիեզերական ժողովներէն, եւ մեր մէջ մասնաւորապէս ի սրբոյն Ներսիսէ Կլայեցւոյ, եւ իրեն շնորհալի ու խաղաղասէր հոգւոյն հետեւող եւ ժառանգորդ սուրբ հայրապետներէն ու հմուտ վարդապետներէն՝ մինչեւ մեր օրերը:

Իսկ արդ այս *եական հաւատոյ մատուցը* վրայ *Հռովմայ* եկեղեցւոյն ունեցած բուն վարդապետութիւնները ինչ տարբերութիւն ունին *Հայաստանեայց* եկեղեցւոյ վարդապետութիւններէն. — աղաքէն եւ ՈՅԻՆԵՂ, — ինչպէս շատ անգամ ավացոյցներով հաստատուած է, անոր համար ալ է որ մեր ազգը

իրաւամբ կ'զմուարի՝ երբոր Յոյնք եւ Հռովմայեցիք *Հերետիկոս, Հերձուածող, Մորդեալ* բնութիւն կ'նախատեն զինքն ու իւր ուղղափառ սուրբ եկեղեցին, եւ չեն ուզեր ճանչնալ քէ անոր *հաւատոյ եական մատուցը* մէջ ունեցած վարդապետութիւնները իրենց վարդապետութեանցը հետ բոլորովին համաձայն են:

Այս է ահա այն մեր տպագրութեամբ հրատարակած *անորդ* դաւանութեան անկեղծ եւ ճիշդ բացատրութիւնը. որով յուսամք քէ բնական կերպով մը անկեղ զայրակղեալ եղբայր միտքը կ'ըշխուի:

Տեսնեմք հիմա քէ ինչ առթով հարկազրեցանք փութալու, եւ այն մեր կեղակարծ վիճակէն ալ ելելով՝ բոլորովին *Հայաստանեայց* եկեղեցւոյ հարազատ հովուաց եւ առաջնորդաց իրաւասութեանը տակ մտնելու:

Թ.

Այս տարի (1856) ապրիլ ամսոյ մէջ մեզմէ Ամբրոսիոս վարդապետը զնաց ի Կոստանդնուպօլիս. հոն առաջին օրերէն ստուգեց անժխտելի ապացոյցներով որ շատ մը հռովմական առաջնորդներ միտքներն են մեզներին՝ մինչեւ ի սպառ հալածելու զմեզ, եւ մեր ամենայն ձեռնարկութիւնները յօգուտ մեր ազգին եւ եկեղեցւոյն՝ փճացնելու:

Այն ապացոյցներուն մէկն ալ այս էր որ Փարիզու Գեր. արքեպիսկոպոսը հարկ սեպել էր զրով խոստանալ *Հռովմայ* արքունոյն քէ « Սարգիս եւ Ամբրոսիոս վարդապետաց իրենց քահանայական պաշտօնը կատարելու հրաման պիտի չիտամ իմ վիճակիս մէջ՝ մինչեւ որ իրենց մեծաւորին (Գ. Հիւրմուզեանին) չհնազանդին: » Եւ որովհետեւ այն վարդապետները հաստատութեամբ դրած էին մտքերնին քէ Գ. Հիւրմուզեանին հնազանդութենէն անդառնալի կերպով ելել են, բնէ կրկար՝ քէ քանի որ իրենք Փարիզու Գեր. արքեպիսկոպոսին վիճակին մէջ մնան՝ քահանայական պաշտօն կատարելէն յոյսերնին պիտի կտրեն: Դարձեալ, այս խոստմունքն ալ ըրեր էր որ « Այսուհետեւ որ եւ իցէ հայ քահանայի մը հրաման պիտի չտամ իմ վիճակիս մէջ պատարագ մատուցանելու՝ մինչեւ չխոստանալ որ *հերձուածողաց* հետ հաղորդակցութիւն պիտի չընէ ի հոգեւորս: » Ըսել կրկար քէ անոնց միայն հրաման պիտի տամ իմ վիճակիս մէջ քահանայութիւն ընելու՝ որոնք որ երէ Լուսաւորեցական հայ մը խոստովանցնելու ու հաղորդել պէտք ըլլայ՝ առաջ կամ ետքը հայութիւնն ուրացնեն անոր:

(Շարաշարութիւնն յառաջիկայս:)

(1) Գործ. ժ. 37, 38. ԻԳ. 6: Փիլիպ. Գ. 5:

Ի՞նչ խրտի մարդ յանրանից՝

Թէ ոչ բանին եւ կրօնի.

Ի՞նչ այր քան զայր զերազանց՝

Բայց ըզգացմամբ իւր ազնիւ:

Հայրենասիրութիւնը այնպիսի վնաս ու զօրաւոր ջերմ մի է, որ բունած ժամանակը բնութեան կ'աղդրէ: Երանի նոցա որ այսպիսի ջերմամբ տանջին, որոյ արգասիքն իրենց յանրածական պարծանք, եւ ազգին օգուտ, կենդանութիւն, պայծառութիւն եւ փառք: